

VÄÄRTUSLIK VÄRVISÕNADE UURIMUS

Mari Uusküla. Basic Colour Terms in Finno-Ugric and Slavonic Languages: Myths and Facts. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 9.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008. 208 lk.

Raamat, mille põhjal Mari Uusküla väitles end 30. juunil 2008 Tartu Ülikoolis edukalt doktoriks, koosneb tema empiirilise, lingvistilise ja psühholingvistilise uurimistöö tihedast kokkuvõttest (50 lk koos kirjandusnimestikuga inglise keeles ja 24 lk eesti keeles) ning viiest artiklist, kus on esitatud läbiviidud katsete tulemused ning mis on juba varem avaldatud kõrgetasemelistes teadusajakirjades (Trames, Linguistica Uralica, SKY Journal of Linguistics) ja kogumikus „Proceedings of Rara and Rarissima”. Raamat esitab kahe soome-ugri keele (soome ja ungari) ning ühe slaavi keele (tšehhi) põhivärvinimedega üksikasjalise käsitluse, kusjuures nende kolme keele põhivärvinimesid ei olnud seni nii põhjalikult uuritud. Ungari ja tšehhi keele puhul on autor pööranud erilist tähelepanu nende kahele, vastuolulisele punase värvi nimetusele, jõudes järeldusele, et neis keeltes on selle värvi jaoks ainult üks põhivärvinimi, nii et ühtekokku on

mõlemas 11 põhivärvinime. Soome keele puhul on autor määratlenud kümme põhivärvinime. Tema järeldused on kooskõlas andmetega, mis varasemad uurijad on kindlaks teinud kolme värvinimetuste poolest suhteliselt hästi läbiuuritud keele puhul: inglise ja eesti keeles on 11 ning vene keeles 12 põhivärvinime.

Raamatu sissejuhatuses esitatakse töö teoreetiline alus ning antakse lühike, aga hea ülevaade värvinimedega uurimise traditsioonist nii keeleteaduse kui ka psühholingvistika poole pealt, tutvustades ennekõike Berliini ja Kay universalistlikku põhivärvinimeteteooriat ja Sapir-Whorfi relativistlikku hüpoteesi. Samuti esitab raamatu autor oma seisukoha praegu väga aktuaalses diskussioonis, kas värvikategooriate piirid ja fookused on universaalsed ja värviruumis samased või varieeruvad keeleti, jõudes seisukohale, et Euroopa keeltes paigutuvad fokaalpunktid värviruumis erinevalt.

M. Uusküla on esitanud oma uurimistööle tuginedes teoreetiliselt hästi põhjendatud seisukoha, et põhivärvinimedega määramine nõuab psühholingvistilist lähenemist ega ole lahendatav pelgalt lingvistilise ega korpusepõhise analüüsi abil. Pärast põhivärvi-

nime käsitlust, mis hõlmab selle termini nii leksikaalset kui ka semantilist poolt, rõhutab ta, et põhivärvinime semantilist terviklikkust ja psühholoogilist esileküündivust tuleb tugevamini arvesse võtta, kui seda seni on tehtud. Sellest lähtudes esitab ta põhivärvinime oma, parandatud definitsiooni.

Töö metodoloogia vaieldamatu tugevus seisnebki keeleteadusliku ja psühholingvistilise lähenemise sidumises, kusjuures mõlema häid külgi on maksimumselt ära kasutatud. Urmas Sutropi väljatöötatud kognitiivse esiletuleku indeksiga täiendatud loetelukatses saadud andmeid, mis näitavad värvinime esinemissagedust ja seda, mitmendana üht või teist värvinime keskmiselt nimetatakse, on kasutatud põhivärvinime esileküündivuse indeksi tuletamiseks: see kujutab endast põhivärvinime määratlemise väga kindlat alust. Psühholingvistilisel nimeandmismeetodil, mille on välja töötanud I. Davies ja G. Corbett, on kahesuguseid eeliseid: esiteks protseduuri lihtsus ja lühiaegsus, mis on eriti oluline välitöödel, kui on palju küsitletavaid, ning teiseks vastavate värvitahvlite kasutamine.

Uurimusele annavad uudsuse järgmised avastused ja järeldused.

Töö autor on veenvalt tõestanud, et ungari ja tšehhi keeles on 11 põhivärvinime, lahendades nende keelte seni väidetud kahe punast tähistava värvinime probleemi, näidates, et ainult üks kahest – vastavalt ungari sõna *piros* ja tšehhi sõna *červená* – vastab põhivärvinime staatusele. Teine punast märkiv sõna – ungari *vörös* ja tšehhi *rudá* – ei täida põhivärvinimele esitatavaid nõudeid, nende kasutamine on seotud tugevate kultuuriliste konnotatsioonidega ja kollokatsioonidega ning negatiivsete ja positiivsete emotsioonide ja assotsiatsioonidega. Kahe mittesugulaskeele punast tähistavate sõnade semantiline sarnasus on areaalne nähtus, mis on saanud alguse nende keelte Austria-

Ungari Keisririigi aegsetest tihedatest kontaktidest.

Ungari keele soojade värvide (põhi)värvinimesed on teiste keelte vastetega võrreldes lahknevusi nii nende fokaalpunktide kui ka B. Berlini ja R. Kay monolekseemsuse kriteeriumi osas. Nimelt on *narancssárga* 'oranž' nihkunud eemale oranžist kollaka suunas ja *citromsárga* 'sidrunkollane' kollasest roheka suunas. Minu arvates kujutab see endast väga huvitavat juhtu, kus põhivärvikategoriate n-õ parimad näited on nihkes ja neid tähistavaid värvinimesid on laiendatud. Need tänapäeva ungari keele nähtused vääriavad edasist uurimist, et välja selgitada nende põhjused ja võimalik vastastikune sõltuvus.

M. Uusküla on kindlaks teinud, et soome keeles on kümme põhivärvinime. Üheteistkümnendaks, lillat tähistavaks põhivärvinimeks võib kõige tõenäolisemalt kujuneda *violetti*. Seda sõna kasutasid keelejuhid kõige sagedamini lillakaspunaka värvitahvi kohta. Selles seoses vääriavad tähelepanu ka teiste keelte, näiteks inglise ja vene analoogilised värvinimed, neis mõlemas on lilla värvuse kohta lisaks ka selle roosakaid ja sinakaid varjundeid märkivaid sõnu.

Retsensendina esitaksin ka mõningad kriitilised märkused. Raamatu ingliskeelses tekstis on ungari värvinime *vörös* ja tšehhi värvinime *rudá* kohta öeldud, et need on kultuuriliselt tingitud põhivärvinimed (*culturally basic colour term*). Arvestades seda, et need kumbki ei kvalifitseeru põhivärvinimeks, võib niisugune sõnastus tekitada vääriti mõistmist. Meenutame, et B. Berlin ja P. Kay, kes on määratlenud vene keele puhul 12 põhivärvinime (sinist tähistab peale põhivärvinime *синий* ka põhivärvinimi *голубой*), on esitanud küsimuse, kas see võib osutada põhivärvinimede hulga edasisele suurenemisele ka teistes keeltes. Mina vastaksin sellele küsimusele eitavalt: vene keele 12. põhivärvinimi on tekki-

nud teatavate kultuuriliste (ja võib-olla ka keskkonnaga seotud) faktorite tulemusel. Seetõttu nimetaksin ungari ja tšehhi kultuurispetsiifilisi ja emotsionaalse tähendusega värvinimesid *vörös* ja *rudá* kultuuriliselt esilekõundivateks värvinimedeks (*culturally salient colour terms*).

Raamatu sissejuhatuses käsitletud kahele vastandlikule põhiseisukohale – universalistlikule ja relativistlikule – soovitaksin lisada kompromissina kolmanda, nõrga relatiivsuse hüpoteesi. Selle põhiväited on, et eri keelte puhul a) värvuste fokaalpunktid, mis pole identsed, on siiski väga sarnased ja nad koonduvad, kui värvused reastikku asetada; b) fokaalpunktidest hoolimata võivad põhivärvide piirid keeliti väga oluliselt varieeruda. Niisiis soovitaksin raamatu autoril analüüsida omaenese avastusi nõrga relatiivsuse hüpoteesist lähtudes ja võrrelda selle tulemusi praeguse relativistliku vaatekoha omadega.

Veel oleks mõttekas edasises uurimistöös testida värvinimesid üha detailsemalt, võttes arvesse vanust, eri põlvkondi, elukutseid, päritolu, maa- ja

linnaelanike võimalikku erinevust jne, eeskuju võivad niisuguseks analüüsiks pakkuda poola värvinimede uurimisel tehtud tööd. Ma oletan, et ungari ja tšehhi keele (või ka teiste Kesk- ja Ida-Euroopa maade keelte) värvisõnavara puhul võib põlvkondade eristamine esile tuua olulisi lahknevusi olenevalt sellest, kas kooliharidus on saadud enne või pärast 1991. aastat.

Lisaks tuleks senisest paremini välja selgitada värvisõnade niisuguseid erinevusi, mis võivad olla tingitud naaberkeelte mõjust. Tulevastes töedes oleks äärmiselt soovitatav esitada tabelitele lisaks ka (psühholoogiliselt palju ilmekamad) värvide ja nende nimede graafilised illustratsioonid.

Kokkuvõtteks võib kinnitada, et Mari Uusküla on oma nõudliku ja mahuka tööga suurepäraselt hakkama saanud.

GALINA PARAMEI

Inglise keelest tõlkinud
VÄINO KLAUS